

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר על הברית שכרת הקב"ה עם ישראל לפני הכניסה לארץ, ומודגש שבמעמד זה השתתפו כולם: "אֲנֹתָם וְצִבְיָם הַיּוֹם כְּלָכֶם... רְאִישֵׁיכֶם שְׁבֻטֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ מִחֻטְבְּ עִצִּיךָ עַד שְׂאֵב מִיְמִיךָ". כמו שראינו בעבר (ניצבים שנה ב'), פרשני התורה התקשו מי הם חוטבי העצים ושואבי המים עליהם מדברת התורה:

א. **רש"י** (ד"ה מחוטב) פירש, שכשם שבימי יהושע כרתו הגבעונים ברית עם ישראל במרמה, ויהושע נתנם לחוטבי עצים ושואבי מים - כך גם בימי משה באו מיושבי כנען לא רק לכרות ברית, אלא להתגייר. מכיוון שהצליחו לרמות את משה ווהתגיירו, הם השתתפו במעמד הברית אך בתור חוטבי עצים ושואבי מים כעונש על רמאותם.

ב. **הרמב"ן** (ד"ה והזכיר) חלק על רש"י, וסבר שלא רימו את משה כפי שרימו את יהושע, אלא שהיו כנענים שבאו להתגייר ומשה לא קיבלם, אלא הפך אותם לשואבי מים וחוטבי עצים. אם הם לא התגיירו מדוע עמדו בברית לפני ה'? נראה שהרמב"ן סובר שאין הכוונה שנכללו בברית, אלא שמציאותית הם התלוו לעם ישראל לכן הזכירו אותם, ובלשונו:

"וחוטבי עצים ושואבי מים. ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן ה'. ואין הכונה לומר שרימו אותו, אבל באו אליו להשלים עמו, כי כן המשפט כאשר ביארנו, ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם. כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית, אבל עשאו חוטבי עצים ושואבי מים."

חלק מהברית כולל בין השאר עונשים למקרה שעם ישראל לא יעמוד בהתחייבות כאשר נראה שהעונש המשמעותי ביותר הוא הגלות מארץ ישראל. אמנם, ממשיכה התורה וכותבת שבסופו של תהליך עם ישראל ישוב אל ה' אלוֹקֵינוּ, וכן ישוב בעקבות כך אל ארצו. בעקבות פסוקים אלו ויום כיפור המתקרב נעסוק בביאור הפסוקים, האם יש מצווה לחזור בתשובה, ופרטי התשובה.

ביאור הפסוק

כאמור, התורה כותבת שעם ישראל אמור לשוב אל ה' אלוֹקֵינוּ ואל ארצו, גם אם הוא יהיה נידח בכל קצוות העולם. דנו הראשונים כיצד לפרש את הפסוק, והאם ניתן ללמוד ממנו גם הוראות הלכתיות:

א. **הסמ"ק** (מצווה נג) למד מפסוקים אלו, שיש מצווה מהתורה לחזור בתשובה (ועל אף שמהתורה משמע שמדובר בסיפור דברים, צריך לומר שיש בו גם הוראה הלכתית). ב. מדברי **הרמב"ם** (תשובה ז, ה) עולה שחלק והבין, שלא מדובר במצווה ובהוראה הלכתית, אלא במעין נבואה לאחרית הימים.

ביאור דעת הרמב"ם

גם **הרמב"ן** כסמ"ק סבר שיש מצווה לחזור בתשובה, ולמד זאת מהפסוק 'כי המצווה אשר אנכי מצווך היום לא נפלאית היא ממך' - וכן כתבו **רבינו יונה** ועוד מספר ראשונים. הרמב"ם לעומת זאת, לא מנה את מצוות התשובה, אלא רק את מצוות הוודי על החטא. מדוע? נחלקו האחרונים:

א. חלק מהאחרונים כתבו, שאכן לדעת הרמב"ם אין מצווה לחזור בתשובה. בטעם הדבר ביאר **הרב קוק** (משפט כהן קכח), שהחזרה בתשובה היא חסד מאת ה', משום כך אין עניין להפוך אותה למצווה מחייבת, שבכך היא תאבד את מימד החסד שבה. טעם נוסף הביא **הרב קאפח** (תשובה ז, ה) שהתשובה היא השלב המקדים למצוות הוודי ('הכשר מצווה'), לכן לא שייך למנות אותה כמצווה.

טעם שלישי בביאור הרמב"ם כתב **המשך חכמה** (דברים לא, יז), שלא שייך לצוות על התשובה, כיוון שמטרת התשובה להורות על חזרה לדרך הישר, והרי כבר מצווים על המצוות ואין טעם להוסיף ציווי נוסף. רק על הוודי המוסיף שיש להתחרט על המעשים שנעשו בעבר, שייך לצוות במצווה מיוחדת, ובלשונו:

"נתבונן דשם תשובה כפי מה שמורה שמה, איך נחשבת למצווה שישוב מכסלו ולא יחטא עוד, הלא בלא זו המצווה, מצווה ועומד לבלי לעבור על מצוות ה'! וכי בשביל שעבר ושנה בה הותרה לו?! אלא שמצוות התשובה, אשר על זה צריך מצווה פרטית, הוא שאם חטא ועזב את חטאו, מצוה להתוודות ולהגיד לפני ה' יתברך כי יודע שחטא ומבקש כפרה¹."

ב. אפשרות אחרת בפרשנות הרמב"ם העלו חלק מהאחרונים, שאכן גם לדעתו יש מצווה לעשות תשובה, אלא שהיא תלויה בוודי. דהיינו, כשם כשנותנים גט צריך שנותניו תתבצע בצורה מסויימת, כך גם במצוות התשובה, היא חלה רק כאשר החוטא מתוודה על חטאו, משום כך הרמב"ם מנה דין זה, אבל למעשה גם הוא סובר שיש מצווה בעצם התשובה.

עונש בית דין

בין אם יש מצוות תשובה ובין אם לאו, כפי שכותבת הגמרא במסכת יומא (פה ע"ב - פו ע"א), מעלתה של התשובה שיכולה למחוק העוונות שנעשו. בניגוד לכך, הגמרא במסכת מכות (יג ע"א) כותבת בשם רבי עקיבא, שבמקרה בו אדם חטא וצריך לקבל עונש בבית דין של מטה, אין חזרה בתשובה פוטרת אותו מהעונש.

לא זו בלבד, כאשר דן **החזו"ת יאיר** (סי' עט) בשאלה האם גר שגזל בעוד היוותו גוי חייב מיתה (וככל גוי שגזל וחייב מיתה אפילו על גזל של שווה פרוטה), כתב שיתכן שאין מועילה לו העובדה שהתגייר כדי להצילו, כיוון שגם אם היה גוזל בהיותו יהודי, תשובה לא תועיל לפוטרו מעונש בידי אדם.

¹ עם כל זאת יש להוסיף, שיש שכתבו שלמרות שבשאר השנה אין לדעת הרמב"ם חובה לשוב בתשובה, הרי שביום כיפור יש, כפי שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ב, ז). ונראה שאין הדברים מוכרחים. הרמב"ם כתב שיום הכיפורים יום תשובה "לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה", ואין זה אומר שיש מצווה לחזור בתשובה, אלא שכיוון שנתנו יום מיוחד לחזור בתשובה, יהיה זה מעין עיוות מוסרי לא לחזור.

מחלוקת האחרונים

מדוע יש הבדל בין עונש בידי אדם שלא מועילה כפרה, לעונש בידי שמים שמועילה? נחלקו האחרונים:

א. **החיד"א** (שו"ת טוב עין סי' ו', ד"ה ועל) כתב לתרץ, שאכן מעיקר הדין היה מקום לפתור את החוזר בתשובה ממלקות. הסיבה שבכל זאת מכים את החוטא היא, שלא ניתן להאמין לו שאכן חזר בתשובה שלמה, שהרי וודאי שכל אדם שחטא וצריך להיענש, יאמר שחזר בתשובה כדי להתחמק מעונש המוות או המלקות.

ב. **המבי"ט** (שער התשובה פרק ב') באפשרות הראשונה שהעלה חלוק על דברי החיד"א וסבר, שמאמינים לכל חוטא ששב בתשובה שלמה. בטעם הדבר שבכל זאת עליו לקבל עונש נימק, שהעונש בא להשלים את הכפרה, כשם שכותבת הגמרא במסכת יומא, שהמחלל שם שמיים, בשביל להתנקות לגמרי מחטאו, צריך לקבל ייסורים, ובלשונו:

"ולכן הייתה התשובה כוללת לכל העונות קלים וחמורים, כי היא הגורמת לאדם שיקרא צדיק ואחריה מקבל העונש בעונות החמורים, ולזה אינה מספקת התשובה לסלק מעליו עונש בית דין מלקות או מיתת בית דין, כי גם שחזר בתשובה בוודיו ונחשב צדיק צריך הוא לקבל עונשו."

ג. גישה שלישית עולה מדברי **הרמב"ם** (מורה נבוכים ג, מא), שממנה משמע שאחת הסיבות המרכזיות להענשת החוטא היא הרתעה ומניעת מעשים נוספים מעין אלו בחברה, 'והנשמעים יראו וייראו'. משום כך כאשר יש עבירה שקל לבצעה, העונש עליה חמור יותר כדי להרתיע. על בסיס אותו עיקרון, אם חוטא יידע שניתן לחזור בתשובה ולהימלט מהעונש, ממילא יהיה לו קל לחטוא. גם **החוות יאיר** (סי' קמא) צידד בשיטה זו, ומשום כך כאשר דן בשאלה האם על קהילה להעניש אדם ששתה יין נסך, סבר שיש להענישו למרות שבעקבות כך יתרחק מהדרך עוד יותר, כיוון שההשפעה החברתית השלילית שתגרם כשיראו שאדם חוטא, חמורה יותר מהתרחקותו של אדם אחד מהדרך² (ועיין בדף לפרשת ניצבים שנה א').

השלכה הלכתית

השלכה הלכתית למחלוקת תהיה במקרה בו יודעים שאדם חזר בתשובה, למשל באמצעות נביא או פוליגרף (מכונת אמת). לפי סברת החיד"א שהסיבה שמענישים את החוטא כי לא יודעים אם אכן חזר בתשובה, במקרה זה אכן אותו חוטא שחזר בתשובה ייפטר מעונש. לעומת זאת לפי דעת המבי"ט, גם במקרה זה יש להעניש את החוטא על מנת להשלים את כפרתו.

יש להוסיף ולהעיר, שבמקרה בו אין עונש קבוע מראש מהתורה (כמו ארבעים מלקות), הפוסקים התחשבו פעמים רבות בחזרה בתשובה. לדוגמא כפי שראינו בעבר (נשא שנה ד'), דנו הפוסקים האם כהן שרצח יכול לשאת כפיו. שיטת **הרמ"א** (קכח, לה), השיטה המקילה ביותר סוברת, שגם אם כהן רצח במזיד, במקרה בו חזר בתשובה רשאי לשאת כפיו "שלא לנעול דלת בפניו".

עיר הנידחת

עד כה ראינו כנקודת הנחה שחזרה בתשובה אינה מבטלת עונשי בית דין. חריגה לדין מוצאים בדברי **הרמב"ם** (עבודה זרה ד, ו) שכתב, שעיר הנידחת (דהיינו שכל תושביה הוסתו לעבוד עבודה זרה), יכולה לחזור בתשובה ולהימלט מעונש החרבתה. **הראב"ד** חלק וסבר שלאחר התראה אי אפשר להימלט מהעונש, ובביאור דעת הרמב"ם נאמרו מספר אפשרויות:

א. **הכסף משנה** (שם) ביאר, שלמעשה אין הבדל בין עונש עיר הנידחת לשאר עונשים, וגם בה לא מועילה תשובה. הסיבה שבכל זאת בעיר הנידחת מועילה תשובה היא, שכאשר שולחים שני תלמידי חכמים להתריע בפני יושבי העיר שהם יתחייבו מיתה, אין הכוונה להתרעה גמורה שמחייבת מיתה (שהרי לא מתריעים בכל אחד ואחד באופן פרטי), אלא תוכחה כללית - ומשום כך ניתן לשוב בתשובה, כיוון שלמעשה עוד לא התחייבו בעונש.

ב. **הרוגצ'ובר** (פרשת וירא עמ' עד) חלק וסבר, שאכן לאחר התרעה תשובה כבר לא מועילה לפטור ממוות. התשובה שמועילה לפטור ממיתה ושאליה מתכוון הרמב"ם היא, לשאר אנשי העיר - הילדים והנשים שנענשים בעוון עובדי העבודה זרה. לגבם, כיוון שלא חטאו ונהרגים רק בעקבות כך שהעיר מוגדרת כעיר הנידחת, לאחר שחזרו בתשובה כבר לא חייבים מיתה, ובלשונו:

"ארדה נא ואראה וגו'. מכאן למד רבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות עבודה זרה דתחילה מתרים בהם לתשובה, ואם עשו תשובה אז אותן שעבדו עבודה זרה נסקלין, והשאר, כגון הנשים והטף ושאר העיר תשאר. אבל אם לא עשו תשובה, אז הווי עיר הנידחת וכולם נהרגים והעיר תשרף וכן שללה."

ג. אפשרות שלישית אפשרית לפרש את הרמב"ם יש בדברי **הרבי מלובביץ'**, שהסכים עם הרוגצ'ובר שלאחר גזר הדין לא ניתן לחזור בתשובה, אך לקח את דבריו צעד אחד קדימה. בעוד שהרוגצ'ובר סבר שהתשובה מועילה רק לנשים ולילדים שבעיר שלא חטאו ונענשו בעוון אנשי העיר, לדעת הרבי מלובביץ' התשובה במקרה זה מועילה לפטור גם את החוטאים ממוות.

בטעם הדבר נימק, שעונשה המיוחד והחריג של עיר הנידחת נובע מכך שנעשה חטא חמור בציבור, ומשום כך כל העיר נהרגת ושללם נשרף. כאשר הציבור חוזר בתשובה, אין התשובה מבטלת את העונש, אך היא גורמת לכך שאין מעמדם של אנשי העיר כציבור שחטא בעבודה זרה, אלא כאוסף של פרטים - ואז ממילא העונש בטל. ובלשונו:

"ולכן מובן, שההלכה "אם חזרו ועשו תשובה, מוטב" אינה סותרת לכלל "חייבי מיתות בית דין, אם עשו תשובה, אין בית דין של מטה מוחלין להן" – כי תשובתם של אנשי עיר הנידחת אינה מבטלת את עונשם, אלא היא מבטלת את עצם מציאותם כ"ציבור יושבי העיר", ואז מתבטל העונש מאליו."

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² בין השאר הביאו סוברי גישה זו ראייה לדבריהם מדברי הגמרא (יבמות ז ע"ב) הכותבת, שבשביל להרתיע את הציבור, חכמים הרגו מישהו שרכב על סוס בשבת, למרות שמדובר באיסור דרבנן בלבד. עם כל זאת, נראה שאין מכאן ראייה מוחלטת ואפשר לתפוס אחרת את הסיבה שמענישים חוטא, ויתכן שגם שאר הגישות מסכימות שבמקרים קיצוניים של פריצת גדר יש להעניש מעבר למגיע בחוק.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com